

Марк Твен

ДОЖИВЉАЈИ ТОМА СОЈЕРА

превод: Стјанислав Винавер

Нови Сад, 2017.

ПРЕДГОВОР МАРКА ТВЕНА

Готово све пустиловине забележене у овој књизи збиља су се и догодиле, и то две-три доживео сам ја лично, а све су остале доживљаји некадашњих мојих школских другова, малишана као и ја што сам био. Хак Фин је узет из живота; а исто тако и Том Сојер, само што Том Сојер није преликан са једног јединог дечака, него је мешавина битних особина тројице малишана, које сам све познавао; и на тај начин Том Сојер припада „сложеном стилу у грађевинарству“*.

Све оне чудне празноверице о којима се у књизи говори биле су распрострањене међу децом и робовима на Америчком Западу, у оно доба када су се одигравали догађаји који су овде описани, дакле, пре неких тридесет или четрдесет година.

Књига је углавном намењена забави дечака и девојчица, али се ја ипак надам да то неће послужити одраслима као разлог да је одгурну од себе, пошто сам се ја донекле трудио да њоме, на пријатан начин, подсетим и одрасле, људе и жене, на оно што су они сами некада били, шта су осећали, мислили, и говорили, и у какве су се све необичне и настране подухвате упуштали, понеки пут.

Хартфорд

1876. године

Писац

* „Сложени стил“ у архитектури спаја у себи особине неколико „простих стилова“. У овом случају Том Сојер је грађен по угледу на три дечака. (Прим. прев.)

Географска карта са местима која се помињу у овом роману

ГЛАВА I

– Томе!

Нико се не одазива.

– Томе!

Нико.

– Шта ли је са тим дечком, баш бих волела да знам. Еј! Томе!

Стара госпођа спусти наочари, и погледа преко њих, по читавој соби. Онда их опет мало подиже и погледа *испог* њих. Међутим, она такорећи никад није ни гледала *на њих* или *кроз њих* кад год би хтела да уочи нешто тако ситно, као што је један дечкић, јер те су наочари биле њене „парадне“ наочари, оне су биле понос срца њена, и служиле су само „за дику“, а никако „за употребу“; од њих јој је била слаба вајда, таман толика као кад би натакарила место њих два фурунска прстена. За часак се мало као премишљала, шта ће и како ће, па онда рече, не богзна како гласно, али ипак тако да ју је могао чути читав собни намештај:

– Е, знаш шта је, ако ми само паднеш шака, ја ћу те...!

Није довршила реченицу, јер се већ била сагла и размлатарала се метлом испод кревета – па јој је требало мало даха да би сваки свој потез метлом могла да изведе са нарочитим нагласком. Само, осим мачке није ништа истерала на видело.

– Тако нешто, као тај дечак, никад нисам видела!

Она оде до отворених врата, стаде на сама врата, па баци поглед на оне своје такозване „баште“: на неколико

врежа од патлиџана и татулу „џемсоновку”¹. Али Тома нигде ни од корова. Она онда подиже глас – а израчунала му такав угао да се чује и мало подаље – па завика:

– Ехе-ееј! То-ме!

Иза ње зачу се неки лак шум! Она се окрете баш на време да шчепа једнога малишанчића за пеш од капута, и да га придржи да јој не клисне.

– Ју! Како да се не сетим оставе! Шта си радио тамо?

– Ништа.

– Ништа! Ама погледај те руке и та уста. А од чега ти је то?

– Не знам, теткице.

– Е, ако ти не знаш, ја знам. То ти је пекмез, ето од чега је то! Ама сто сам ти пута казала, к себи руке од тога пекмеза, иначе ћу те жива одрати! Додајдер ми тај прут! – Прут се већ био подигао. Опасност крајња.

– Јао, тетка! Погледај тамо, шта је оно иза тебе?

Стара госпа окрете се што је брже знала, па руком зграби и сукње, да се што пре склони од опасности, а мој ти шврћа шмугну, што је игда могао, попентра се преко тарабе, и ухвати маглу. Тетка Пола застаде у чуду за трену-так, па онда прште у сладак смех.

– Е јесте откачењак, а ја, зар ме никад ништа научити неће! Зар ме није сто пута намагарчио, баш као и сад, па бар да сам овај пут испала нешто паметнија! Али нема горе луде од маторе луде. И што рекао онај, где је стари кер за нове вештине? А код њега сваки дан испаде друга

¹ Татуле из Џемстауна. (Прим. прев.)

вештина, увек тај изврда на други начин, па ко да му ухвати крај? Збиља зна тај тачно докле сме да ме мучи а да ме не расрди озбиљно, а зна, вала, ако ме само за часак задржи, или насмеје, оде све, и нисам кадра ни један једини пут да га опаучим.

– Аја, не вршим ја своју дужност према томе дечаку, то је цела целцата истина, то се не да порећи. Лепо каже добра књига²: „Штеди прут да размазиш дете!“ Гомилам грех за грехом и спремам патњу и њему и себи – знам ја то добро! Пун је ђавола, али шта ћу, куд ћу! Син је моје покојне сеје, јаднице моје слатко, па просто немам срца да га млатим. Кад му попустим, савест ме гризе, и те како, а кад га дохватим, старо ми срце просто хоће да препукне. Нема шта, лепо каже Свето писмо: „Човек од жене рођен краткога је века и сумња је пун“. Јесте, и признајем да је тако. А ово слеподне има опет да забуши од школе, ко зна где ће се мангуирати, па ћу морати да га натерам да ми сутра одради, за казну. Много је свирепо с моје стране да га натерам на рад у суботу, кад се сви малишани одмарају од школе, али он мрзи рад горе но ишта друго, а ја морам бар мало да вршим своју дужност спрам њега, иначе ћу упропастити то дете.

Том заиста није ни привирио у школу, него се сит наиграо с децом, и провео се не може боље бити. Вратио се кући таман на време да помогне Џиму, малом црнчету, да натестери дрва за сутра и да нацепа нешто потпале за вечерас – или, ако ћемо право да кажемо, стигао је бар на време да Џиму исприча шта је данас све изводио – а Џим, наравно, свршио три четвртине посла. Млађи Томов брат

² Свето писмо. (Прим. прев.)

(управо: полубрат) Сид већ је одавно обавио свој посао (да покупи иверје), јер је он био миран дечко, није имао Томову незгодну и пустиловну нарав.

Док је Том вечерао, и здипљавао сваки час по парче шећера, чим би му се прилика дала, тетка Пола постављала му је питања, необично препредена и дубока – јер је хтела да га наведе на какво кобно признање. Као и толике друге честите и безазлене душе, она је уживала у мрачној и тајанственој дипломатији, и ништа јој није било милије него да своје и најпровидније смицалице сматра за нека чудеса од виспрене лукавости.

– Томе – рећи ће она – у школи је била прилична запара, је ли?

– Па да.

– Сасвим жестока врућина?

– Па јес'!

– И није ти се пливало, је ли, Томе?

Том се мало као трже – тако му нешто мало сену кроз главу неугодно неко подозрење. Он потражи очима тетка Полино лице, стаде га испитивати: али му оно ништа није рекло. Те ти он прозбори:

– Па овај, како се узме, не баш много!

Стара госпа испружи руку, опипа Томову кошуљу, па ће рећи:

– А ниси, да кажеш, некако загрејан.

И ласкала јој је помисао да је она, ето, открила, да је Томова кошуља сува, и да нико не зна да је она баш то хтела да испита. Само је Том, и упркос томе, добро осетио

како ветар дува и одакле дува. И тако је већ предахитрио њен следећи потез:

– Пуштали смо воду из шмрка, једни другима на главу – видиш, моја је баш мокра. Видиш ли?

Тетка Пола секирала се што је превидела ту тако значајну околност, која би могла да јој послужи као доказ, и што јој није пошло за руком да навуче Тома на ту трулу даску. Али јој нова мисао сину кроз главу:

– Томе, кад си поливао главу, ништа ти није требало да скидаш јаку од кошуље, што сам ти је ушила! Зар није тако? Де, раскопчај се!

Са Томовог лица ишчезе и најмањи знак забуне. Он откопча капут. Јака је била ушивена, и те како.

– Мука с тобом! Па добро, хајд` сад! Била сам сасвим сигурна да си „збрисао“ са часа, и да сте се купали. Али опраштам ти за овај пут. Томе, ти си превејанац, права опарена мачка, за коју кажу да је боља него што изгледа! За овај си се пут извукао!

Било јој је жао што се сва њена оштроумност угрувала, али и мило што је, бар овај пут, Том испао некако послушан и исправан.

Али Сидни рече:

– Све је то лепо и красно, али све ми се чини да си му јаку зашила белим концем, а ово је црн!

– Збиља, белим сам ушила! Је ли, Томе?

Али Том није ни дочекао оно што је сад имало доћи. Када је истрчао на врата, само је довикнуо:

– Сиде, Сиде, платићеш ти то мени.

Када се нашао на сигурном месту, Том се упусти у проучавање две позамашне иглетине које су биле затакнуте испод јаке од капута – а свака још и обавијена концем: у једну увучен конач бели, у другу црни. Он рече:

– Никад то она приметила не би да није било Сида! До ђавола! Сад шије белим, сад црним! Да хоће да шије једним, па којим било – па да јој човек некако ухвати крај. Али Сид, јој, што ће тај да извуче! Ту ти спаса нема, има да те премлатим намртво!

Он није био „примеран“ и „узор-дечко“ у своме родноме месту. Али је он добро познавао „узорнога“ и мрзео га из дна душе. Само, не прођоше ни два минута, а он заборави на све своје муке, не зато што би те његове муке биле у трунку мање тешке и мање горке но муке које притискују и раздиру одраслога човека; него просто зато што их је потиснуло нешто ново, нешто снажно, потиснуло их за извесно време; исто онако као што одрастао човек заборави на своје невоље, у узбуђењу нових подухвата. А та нова ствар била је: сасвим нови и значајни начин да се звижди (научио га малочас један црнац), и Том је једва чекао да га се сит навежба, где му нико не би сметао. Ово ново звиждукање изводило се некако налик на тичији цвркул, као неко влажно царактање: језик да додирне непце, све у кратким размацима, и то у току самог свирукања. Читаоци, ако су икад били прави дечаки, несумњиво се присећају како се то изводи.

Труд и пажња ускоро помогоше Тому да „савлада“ мајсторију; и он се вину низ улицу: уста му пуна склада, а душа благодари Господу.

Осећао се као што би се осетио астроном који је таман открио нову планету. Само, ако је реч о томе чије је задовољство моћније, дубље и непомућеније, онда је, на сваки начин, дечко био у преимућству, дечко, а не астроном.

Летње су вечери веома дуге. Мрак још није пао. Том престаде са звиждањем. Пред њим се створио неки странац: дечко једва нешто мало виши од њега. У малој и сиромашној селендри као што је Петроград³ сваки је дошљак – ма ког био пола или узраста – нешто необично, читав догађај. А тај дечко био је још и добро обучен – лепо одевен, а у радни дан! Просто да се човек запрепасти. Капа му је нешто „чече“⁴, капутић плав, закопчан на сва дугмета, па нов од конца, чист чистацки, а исте такве и чакширице. А на ногама – ципеле, мада је био само петак! Чак је носио и „машлију“: пошироку једну траку. А држао се као прави правцати „варошлија“ и то је Тома за срце ујело! Па све што је Том дуже пиљио у то чудо од сјаја, све је тобоже презривије дизао нос да покаже колико се гнуша толике „отмености“, а све му се отрцанија чинила његова сопствена спољашњост. Ни један ни други дечко нису изговорили ни словца. Него, окрене ли се један, окренуо би се и други, али само постранце, све укруг. Тако су се једнако одмеравали и гледали: лице у лице, очи у очи.

Најзад Том прозбори:

– Док те мазнем!

– Пробај, да те видим!

³ Фармери тога времена волели су својим насељима да дају фантастична имена европских престоница и библијских градова. Тако се Томова селендра зове Петроград – а до ње – Цариград. (Прим. прев.)

⁴ Чече – лепо. (Прим. ред.)

– Могу да те згужвам, и те како!

– Таман посла, кога ти да бијеш!

– Могу, па то ти је.

– Не можеш и опет ти то кажем.

– Могу.

– Не можеш.

– Могу.

– Не можеш.

Непријатан тајац. Онда ће опет Том:

– Како се зовеш?

– Шта се то тебе тиче? Гледај ти своја посла!

– Показаћу ти и да ме се тиче и да је баш то мој посао.

– Де, покажи.

– Кажи чик, па да видиш.

– Чик, чик, чик! Ето, хајд' сад!

– Пази га, мислиш да си богзна каква памет, кажи право! Могу да те излемам и то једном руком, само да ми буде ћеф⁵.

– Па лепо, што не покушаш? Ти бар *кажеш* да си у стању.

– И хоћу, ако ме и даље будеш изазивао.

– Пази ти њега! Знам ја такве као ти, што немају три чисте!

– Е јеси ми неки! Мислиш да си богзна ко!

– Јао, какав ти је шешир!

⁵ Ако ми буде ћеф – ако то пожелим. (Прим. ред.)

– А ти ми га смакни са главе, ако ти се не допада. Чик, ако си јунак. Ко покуша да ми дирне у шешир има зубе да му саспем у гушу, па нека се сит наједе.

– Лажовчино!

– Ти си ми друг!

– Лажеш кад кажеш да ћеш да се бијеш, де чик ако смеш.

– Па шта! Прошетај се малчице!

– Слушај, ако ми још ту будеш дроблио, узећу каменицу, па ћу да те распалим посред те твоје тинтаре.

– Паз' да нећеш.

– Паз' да хоћу.

– Е лепо, хајде ако смеш. Шта ти то треба, да само *причаиш*? Зашто не *чиниш*? Да ти кажем зашто, осмољио си се жив!

– Нисам, вала, ни оволишно!

– Јеси, и те како!

– Нисам.

– Јеси.

– Нисам.

– Јеси.

Опет тајац, опет једно друго очима одмерава, опет све једно за другим, укруг, околу наоколо. Најзад, ето их раме уз раме.

Онда ће Том:

– Сместа да се вучеш одавде!

– Вуци се ти који ми кажеш!

– Баш нећу.

– Нећу ни ја.

Па се наместили: сваки косо истурио ногу, па полагао по њој; запели из петних жила, гурају и ногом и руком, а од мржње дошли сасвим црвени у лицу.

Борили су се док нису сасвим изгубили дах и зајапурили се, а онда, обадвојица, врло опрезно и пажљиво, попустише нешто мало, па ће Том рећи:

– Ти си кукавица и штене. Казаћу ја мом великом брату за тебе, а он те може смождити својим малим прстом; не брини, има да те нађе кад му ја кажем.

– Брига мене за твог великог брата. Имам ја брата који је већи од твога, па кад га мој брат поткачи, има да га пребаца преко твог плота, ако ништа; ето ти! (Оба су брата била измишљена.)

– То је лаж!

– Ништа ти не помаже говорење, има да видиш.

Том повуче бразду по прашини, палцем од ноге, па рече:

– Чикам те да пређеш, ето, преко ове црте, иначе има да те измлатим, па нећеш моћи ни да стојиш на ногама. Пробај ако смеш, па си обрô бостан!

Дошљак сместа прекорачи црту, па рече:

– Казао си, а сад да те видимо, удри ако смеш!

– Кога ти чикаш, боље би ти било да мало отвориш очи.

– Казао си, па дедер распали ако си јунак!

– Вала и хоћу, има да ти преседне за две бакаруше!

И дошљак-дечко извади два велика бакарна новца, и пружи му их подругљиво.

Том их тресну о земљу.

За трен ока оба дечака ваљала су се и котрљала у прашини, један другог шчепали ноктима као мачке; и тако за једно минут-два вукли се за косу, цепали један другоме одело, тукли се песницама по лицу, један другоме гребали нос; покрили се и прашином и славом. После тога гужва је стала да добија одређеније облике и, када се мало бојна прашина слегла, показао се кроз њу Том, како је зајашио дечака-дошљака и све га баштра песницама.

– Кажи: „Покоравам се!” – виче Том.

А дечко се сад само борио да се ослободи. Плакао је, али углавном од муке.

– Кажи: „Доста батина!” – и песницење се настави.

Најзад дошљак на једвите јаде пригушено простења:

– Покоравам се.

Том га пусти и рече:

– Е, то ће те научити памети, па други пут добро отварај очи с ким се измотаваш – и кога хоћеш да цуцаш.

Дечак оде, отресајући прашину са одела. Јецео је, ишмркивао се, а понеки би се пут и осврнуо, вртео главом, и све једнако претио Тому: како ће га све пребити идући пут, само да му падне шака.

На то је Том одговорио плазећи се, кезећи се и спрдајући се, па се вину као на крилима. А чим је Том окренуо леђа, непознати дечко сподби каменицу, баци је, и погоди Тома посред рамена, па се онда стушти и побеже као дивокоза. Том је вијао издајицу све до куће и на тај је начин

утврдио где станује. Он стаде пред капију, заузео положај за неко време, и зачикивао је непријатеља да изађе ако сме; али душманин му се само кревељио кроз прозор и није излазио на мегдан јуначки. Најзад се појави и душманска мајка и назва Тома неваљалим, порочним, простачким дерлетом, и отера га. Те он тако оде, али се заклео у себи да ће он већ да „пречисти рачуне” са дечаком.

Те ноћи дошао је кући прилично доцкан, па када се опрезно успентрао кроз прозор, открио је заседу – у заседи га је чекала тетка; и кад је видела у каквом је стању његово одело, њена решеност и одлука, да му суботњи одмор претвори у робију, у тежак присилан рад – постала је тврђа и од самог дијаманта.